

p roblemi

Sibe Zaninović

BRAK I OBITELJ U KRŠĆANSKOM SHVAĆANJU

Misli i razmišljanja jednog laika

U svom predavanju *Apostolat laika*, objavljenom u br. 3/1972. časopisa za književnost i kulturu »Marulić«, naveo sam da je obitelj najkarakterističnije područje apostolata laika. Naglasio sam da su katoličke obitelji, osobito danas, pozvane svjedočiti za Krista čvrstoćom nerazrješivog sakramentalnog ženidbenog veza, nesebičnom službom životu i harmoničnim suživljavanjem generacija. Lijepo, naime, kaže pastoralna koncilska konstitucija *Gaudium et spes*: »Kršćanska obitelj koja nastaje iz ženidbe slika je i sudioništvo u savezu ljubavi između Krista i Crkve pa se bračnom ljubavlju ženidbenih drugova, nesebičnom plodnošću, jedinstvom i vjernošću te ljubaznom suradnjom svih njenih članova otkriva svima prisutnost Spasitelja u svijetu i prava narav Crkve ... Istinska bračna ljubav više će se cijeniti i o njoj će se stvoriti zdravo javno mišljenje ako se kršćanski supruzi istaknu svjedočanstvom vjernosti i harmonije u toj ljubavi, brižnim odgojem djece i ako sa svoje strane sudjeluju u nužnoj kulturnoj, psihološkoj i socijalnoj obnovi koja ide u prilog braka i obitelji.«

U posljednje se vrijeme u našoj hrvatskoj Crkvi sve više govori i piše o obitelji i o braku. Godine 1972. održan je svećenički tečaj posvećen problematici obitelji. Otkako je na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu osnovan poseban Obiteljski odjel, katolička obiteljska literatura obogaćena je s nekoliko knjiga koje raspravljaju o obiteljskoj

problematici, a osim toga taj odjel svake godine održava »Obiteljsku ljetnu školu«. U *Bogoslovskoj smotri*, organu zagrebačkog Teološkog fakulteta, objavljeni su referati održani 1972. na svećeničkom tečaju, a u *Obnovljenom Životu* objavljuju se referati s »Obiteljske ljetne škole«. U vezi s tim nadošla mi je misao ne bi li možda bilo zanimljivo da objavim svoje misli o braku i o obitelji. Možda će, naime, biti zanimljivo čuti kako na suvremenu problematiku braka i obitelji gleda laik, otac obitelji, koji je proživio sve faze bračnog i obiteljskog života te posjeduje životno iskustvo stečeno na temelju svojih osobnih doživljaja i na temelju osobnih doživljaja ženidbenih drugova s kojima je tijekom života održavao drugarske i prijateljske veze. Taj laik ima ponešto iskustva i iz svoje odjetničke prakse u brakorazvodnim parnicama. Objavljajući ovu skromnu raspravu, naglašujem da nemam nikakvih drugih namjera ni pretenzija osim da kao katolički laik dadem svoj skromni doprinos dijalogu o toj važnoj problematici kršćanskog života, o prvotnom i najvažnijem području apostolata laika.

Kriza obitelji

Obitelj je osnovna društvena stanica na kojoj počiva život i nada ljudskog roda. Obitelj je najvažniji odgojni činilac od kojeg u pretežnom dijelu zavisi fizičko, moralno, društveno i kulturno oblikovanje budućih generacija. Obitelj je snažan činilac spašavanja pojedinca i čitavog društva. Zbog toga obitelj nije samo rasadnik budućih naraštaja, ona je ujedno i kovačnica pojedinačne, narodne i općečovječanske budućnosti. To je razlog zbog kojeg II. vatikanski sabor u svojoj pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* kaže: »Dobrobit pojedine osobe, cijelog čovječanstva i kršćanstva usko je povezana s povoljnim položajem ženidbene i obiteljske zajednice.«

Po redosljedu pojava u povijesti ljudskog roda, po važnosti svoje funkcije, obitelj je prvotna društvena struktura i kao takva, poput ljudske osobe, posjeduje svoja originalna, neotuđiva i od svakoga nezavisna prava. O tome Koncil u konstituciji *Gaudium et spes* govori ovako: »Stvoritelj je utemeljio i providio svojim vlastitim zakonima intimnu zajednicu bračnog života koja se stvara ženidbenim vezom, to jest osobnim neopozivim pristankom... i ta sveta veza u cilju dobra i roditelja, i potomstva, i društva ne ovisi o ljudskoj samovolji.« To je razlog zbog kojega se u stavci 3. članka 16. Deklaracije Ujedinjenih naroda o neotuđivim pravima čovjeka kaže: »Obitelj je prirodna i osnovna društvena jedinka i ima pravo na zaštitu društva i države.« To je razlog zbog kojeg čl. 190. Ustava SFRJ i čl. 271. Ustava SRH propisuju da obitelj uživa društvenu zaštitu.

U sveopćem previranju koje je u suvremenom trenutku povijesti zahvatilo sva područja osobnog i društvenog života, u općoj devalvaciji

svih tradicionalnih vrednota, kriza je zahvatila i tu prirodnu i osnovnu društvenu jedinku, prvotnu društvenu strukturu. Kriza obitelji nije nastala zbog toga što bi suvremenom čovjeku i suvremenom društvu obitelj postala nepotrebna i suvišna, što u suvremenom životu čovjeka i društva ona više ne bi mogla igrati ulogu, koju je *mutatis mutandis* igrala u cijeloj ljudskoj povijesti. I suvremenom čovjeku i suvremenom društvu obitelj je potrebna zbog onih istih razloga, zbog kojih im je bila potrebna od početka. Životna nam je praksa pokazala i dokazala da ženidbena zajednica ne može zadovoljiti ni potrebe pojedinca, ni potrebe društva, ako se svede na rasplodnu stanicu ili na ulogu svratišta. S druge strane, ta nam je ista praksa pokazala i dokazala da odgojnu ulogu obitelji ne mogu zamijeniti nikakve odgojne institucije ni onda kad raspolažu najboljim pedagoškim stručnjacima. Sovjetski teoretičar obiteljske problematike Karcjev na jednom mjestu kaže: »Roditelji imaju specijalan utjecaj na odgoj djece i taj se utjecaj ne može ničim nadomjestiti.«

Ulogu majke u životu čovjeka ne može nadoknaditi niti nadomjestiti nikakav pedagog. Majka pak može redovito živjeti svoje autentično materinstvo samo u obiteljskoj zajednici kao prirodnom rastu ženidbene zajednice. Lišiti svijet materinstva, odnosno svesti materinstvo samo na njegovu biološko-fiziološku funkciju, značilo bi najveće osiromašenje čovjeka i čovječanstva, značilo bi lišiti svijet najveće i najuzvišenije moralne i kulturne vrednote. Zbog toga, obitelj je i danas, kao i jučer, potrebna pojedinom čovjeku, potrebna je društvu, narodu, potrebna je Crkvi. Iz toga proizlazi dužnost svih onih koji vode brigu o dobrobiti čovjeka i ljudskog društva da, bez obzira na ideološke ili bilo kakve druge razlike u gledanjima i mišljenjima, zajednički traže i pronalaze putove i načine kako obitelj učvrstiti, kako je sačuvati od raspada koji joj prijeti. To je razlog zbog kojeg Sabor u konstituciji *Gaudium et spes* kaže: »Svi oni koji imaju nekog utjecaja na zajednice i socijalne skupine treba da efikasno pridonese promicanju braka i obitelji.« U istoj se konstituciji na drugom mjestu kaže: »Kršćani zajedno s onima koji visoko cijene obiteljsku zajednicu iskreno se raduju raznim mjerama kojima danas ljudi zahvaljuju napredak u promicanju ove zajednice ljubavi i u njegovanju života te u pružanju pomoći supruzima i roditeljima kako bi mogli lakše ispunjavati svoje uzvišene zadatke. Kršćani takve mjere nastoje promicati očekujući od njih još veće blagodati.«

Uzroci krize

Rekli smo da obitelj nije došla u krizu zbog toga što ona po svojim funkcijama, koje joj kao prirodnoj društvenoj jedinki pripadaju, ne bi bila više potrebna suvremenu čovjeku i suvremenu društvu. Ta je kriza jednim dijelom nastupila uslijed toga što čovjek suvremene civilizacije ne želi na sebe preuzeti obveze i dužnosti obiteljskog života ili ih bar želi svesti na minimum. Iz tog su razloga mnoga suvremena društva više

zauzeta pronalaženjem sredstava i mjera kako bi se čovjek mogao djelomično ili potpuno osloboditi obveza koje mu ženidbeni i obiteljski život nameće, nego što bi se brinula kako stvoriti uvjete koji će pomoći čovjeku da te obveze i te dužnosti može lakše ispunjavati.

I u »modernoj« teologiji očituje se tendencija kako kršćanski bračni moral »prilagoditi« ukinuću ili bar svođenju na najmanju mjeru obveza vezanih uz kršćansko shvaćanje ženidbenog i obiteljskog života. Tako, na primjer, »moderna teologija«, koliko je nama poznato, pokreće pitanje moralne dopustivosti predbračnog seksualnog iskustva, ističući da se nikako ne može prihvatiti stajalište prema kojem bi samo zbog vanjske formalnosti sklapanja braka postalo dopušteno ono što je prije bilo zabranjeno; da se moralni red mora ravnati prema jedinstvenom kriteriju koji vrijedi jednako prije kao i poslije sklapanja braka; da prihvaćanje ili odbijanje tjelesnog snošaja mora biti inspirirano jedino i isključivo samo ljubavlju. »Moderna teologija« pokreće pitanje moralne dopustivosti uporabe kontracepcijskih sredstava, pitanje moralne dopustivosti pobačaja do trećeg mjeseca trudnoće, pitanje moralne dopustivosti razrješenja sklopljenog ženidbenog veza, pitanje moralne opravdanosti izvanbračne zajednice. »Moderna teologija« pokreće pitanje moralne dopustivosti braka na pokus, pitanje totalne sekularizacije braka, pitanje potpune dezangažiranosti Crkve na području braka i obitelji.

Ništa manje važan dio razloga obiteljske krize nalazimo u suvremenim društvenim, kulturnim i gospodarstvenim prilikama koje ne pogoduju obitelji, otežavaju ženidbenim drugovima ispunjavanje bračnih i obiteljskih obveza i tereta. Saborska konstitucija *Gaudium et spes* u vezi s tim kaže: »Današnje ekonomske, socijalno-psihološke i političke prilike unose ozbiljan nered u obitelji.« Moderno potrošačko društvo sa svojim životnim shvaćanjima i navikama uvelike otežava normalni bračni i obiteljski život, oblikuje mentalitet nepogodan za prihvaćanje kršćanskih načela o braku i obitelji. Međutim, moramo znati da se društvene i gospodarske prilike ne nameću čovjeku kao nužda. One su, i jedne i druge, dijelom plod objektivnih okolnosti, a dijelom plod subjektivnog čovječjeg zahvata u te prilike. Svojom intervencijom u razvitak društvenih i gospodarskih prilika čovjek može u svakoj situaciji, u svakoj povijesnoj datosti, u svakom društvenom sistemu utjecati na uvjete pod kojima obitelj živi, može ostvarivati takve uvjete života koji će omogućavati obitelji ispunjavanje njezinih naravnih zadataka i u životu pojedinaca i u životu društva. To je moguće postići samo onda ako postoji opće uvjerenje o neophodnoj ulozi obitelji u pravilnom i progresivnom razvitku ljudskog društva. To je za nas kršćane činjenica koja ne dolazi u pitanje. Jer, kako reče Pavao VI. u svojim razgovorima sa Jeanom Guittonom: »Brak i obitelj nisu samo ljudska i društvena struktura vezana uz životne, kulturne i tehničke promjenljive okolnosti. Brak i obitelj su i božanska ustanova. Odgovaraju nepromjenljivom planu i u svojoj biti ne mogu zavisiti od promjenljivih okolnosti.«

Potreba prilagođivanja

Međutim, obitelj se kao ljudska i društvena struktura mora prilagođavati društvenom razvitku. U strukturi obitelji moramo razlikovati elemente božanskog podrijetla od elemenata društvenog i ljudskog porijekla. Božanski elementi obiteljske strukture, kako kaže Papa, odgovaraju nepromjenljivu planu i kao takvi ne mogu zavisiti od promjenljivih okolnosti. Naprotiv, njezini ljudski i društveni elementi, kako i Papa kaže, zavise od povijesnih, kulturnih, društvenih, gospodarskih i tehničkih okolnosti koje su promjenljive, jer su plod dinamičkog kretanja u povijesnom razvitku ljudskog društva. U svome društvenom i ljudskom elementu obitelj mora ići u korak s društvenim razvitkom. Obitelj, naime, živi u društvu i ona se ne može pravilno razvijati ni u potpunosti uspješno obavljati svoje naravne funkcije ako se ne uskladi s društvenim rastom. Prema tome, obitelj, ako želi nadživjeti, mora naći način i metode svoga djelovanja uskladiti s uvjetima vremena i prilika u kojima živi. Svoju ljudsku i društvenu strukturu obitelj mora uskladiti s društvenim razvitkom. To se usklađivanje, međutim, mora kretati u pravcu ostvarivanja što povoljnijih uvjeta unutar obitelji i izvan nje, uvjeta koji će odgovarati povijesnoj, kulturnoj, društvenoj i gospodarskoj stvarnosti, kako bi obitelj u konkretnim prilikama i okolnostima mogla živjeti u punini svog bića, u potpunosti ispunjavati svoje naravne funkcije zbog kojih je Stvoritelj usadio u ljudsku dušu potrebu za obitelji. U ljudskom, dakle, i društvenom sektoru svoje strukture obitelj je podložna dinamizmu rasta kao i ljudsko društvo. Htjeti zaustaviti taj razvoj, značilo bi suprotstaviti se temeljnom zakonu ljudskog društva.

Uvijek moramo, međutim, imati na umu da taj zakon promjenljivosti vrijedi samo za ljudske elemente obiteljske strukture. Božanski elementi ne mogu se prilagođavati ljudskim i društvenim promjenama. Na tom području vrijedi načelo postavljeno u poslanici sv. Pavla Rimljanima: »Nemojte se prilagođavati ovome svijetu. Naprotiv, preoblikujte se obnovom svoga uma da možete uočavati što je Božja volja.« Kršćanstvo je, naime, u svom božanskom elementu kvasac koji preporuča i preoblikuje svijet, a ne bezoblična glina, koju svijet oblikuje. U svojim »Mislima« Pascal navodi: »Države bi propale kad se zakoni ne bi povijali pred nuždom. Vjera nije nikad tome podlegla, jer prilagođavanje u vjeri zapravo znači ne održati se.«

Jedan od najvažnijih zadataka apostolata laika predstavlja proučavanje problematike braka i obitelji te pronalaženje sredstava i načina, kako u konkretnoj datosti prestrukturirati ljudski i društveni obiteljski sektor, kako bi obitelj i u suvremenim prilikama mogla udovoljavati svojim brojnim dužnostima i zadacima i u međusobnu odnosu ženidbenih drugova i u odnosu prema društvu, a osobito prema novim naraštajima koji se u obitelji rađaju i u njoj se odgajaju za svoju životnu i društvenu djelatnost i za svoju osobnu afirmaciju.

Jedan od vrlo važnih aspekata tog apostolskog djelovanja sastoji se, kako na jednom mjestu kaže A. Auer, u tome da se suvremenom kršćaninu i modernom svijetu ženidbena i obiteljska zajednica otkrije u svojoj funkciji spašavanja, da se obitelj afirmira kao element osobnog i društvenog spašavanja. Ženidbeni drugovi, naime, nisu samo Božji suradnici u djelu stvaranja, oni su Božji suradnici i u djelu spašavanja. To su svojstvo dobili djelovanjem posebne milosti, primljene u sakramentu ženidbe. Posao oko prestrukturiranja ljudskog i društvenog sektora obitelji u svrhu njezina osposobljavanja da u konkretnim društvenim i gospodarskim prilikama najbolje i najuspješnije može obavljati svoje funkcije jedan je od oblika apostolata spašavanja. Ako, naime, zane-marimo tu svoju obvezu i budemo li svu svoju energiju trošili u napo-rima da patrijarhalnu obitelj sačuvamo neokrnjenu, dogodit će se da ćemo jednog dana osjetiti kako smo se našli u zrakopraznu prostoru, bez ičeg čvrsta pod nogama.

Patrijarhalnu obitelj treba prestrukturirati u njezinu ljudskom i društvenom sektoru. Obitelj mora sve više postati zajednica ljubavi, a sve manje zajednica koju autoritet drži na okupu. Autoritet u obitelji mora se sve više uskladiti karakteru služenja. Na brak i obitelj ne može se više gledati samo s aspekta institucionalnosti, brak i obitelj moraju se sve više promatrati kao jedan od najvažnijih oblika međuljudskih od-nosa. Problem ekonomske nezavisnosti žene u braku mora zauzeti odgo-varajuće mjesto u suvremenoj problematici obitelji, a u vezi s tim i pro-blem zaposlenja žene izvan doma, kao i problem odgoja djece u obitelji sa zaposlenom majkom. Problemi koje obitelji nameće suvremeni socijalni fenomen industrijalizacije i urbanizacije moraju također ozbiljno oku-pirati brigu onih koji rade na rješavanju obiteljske problematike.

To su samo neki od mnogobrojnih problema prilagođavanja obitelji modernim društvenim i gospodarskim prilikama koji ilustriraju svu kom-pliciranost te problematike i goruću potrebu da se tim problemima nađe što bolje, što prikladnije i što skorije rješenje.

Zaposlenje žene izvan obitelji

Kao što već spomenusmo, problem ekonomske nezavisnosti žene, problem zaposlenja žene izvan doma i problem odgoja djece u obitelji sa zaposlenom majkom predstavljaju danas, rekli bismo, ključna pitanja obiteljske problematike. Izlazak žene iz obitelji je povijesni događaj, koji je potresao temeljima patrijarhalne obitelji.

Dva su glavna razloga zbog kojih se žena odlučuje na zaposlenje izvan obitelji.

U prvom redu, žena teži postizavanju svoje ekonomske nezavisnosti, jer je to jedan od preduvjeta za postignuće njezine osobne ravnopravnosti. Bez zaposlenja izvan obitelji žena danas redovito tu nezavisnost ne može steći. Zenidbeni vez je postao krhak i razrješenja braka danas su na dnevnom redu. U slučaju bračnog loma žena se, ako nije zaposlena izvan obitelji, redovito nađe u nezavidnu ekonomskom položaju. Istina je, kod nas je zakonom uređeno da se zajedničkom bračnom tečevinom smatra ono što su zenidbeni drugovi stekli za vrijeme trajanja ženidbene zajednice. Tim je zakonskim propisom postignuto da se žena na ekonomskom planu osjeća ravnopravnom dok traje brak. Ali kad dođe do razrješenja braka, u najvećoj većini slučajeva zajednička bračna tečevina ne može sama po sebi ženidbenim drugovima pružiti materijalno egzistencijalno osiguranje. Dođe li do razrješenja braka bez ženine krivnje, ona, ako nije zaposlena izvan obitelji, ima pravo na uzdržavanje (alimentaciju) od strane muža i to, ako nema sredstava za uzdržavanje, a sposobna je za rad, dok se ne zaposli, a ako nije sposobna za rad i nema sredstava za uzdržavanje, onda joj pravo na uzdržavanje od strane muža pripada doživotno. Sve to, razumije se, ako i ukoliko muž ima sredstava. Međutim, dosuđeni iznos uzdržavanja gotovo redovito nije dostatan za podmirenje životnih potreba rastavljene žene i zbog toga razrješenje braka nezaposlenu ženu redovito dovodi do teške materijalne situacije.

Nedovoljnost muževljeve zarade u odnosu prema životnim obiteljskim potrebama drugi je razlog zbog kojeg se žena želi zaposliti izvan doma. Porastom životnog standarda rastu i životne potrebe. Sve je manje muževa koji svojim prihodom iz rada mogu podmirivati životne potrebe današnje obitelji. Razumljivo je zbog toga da sve više žena i sve više muževa smatra da se i žena mora zaposliti izvan obitelji kako bi svojim radom mogla pridonijeti podmirenju zajedničkih obiteljskih potreba.

U anketi koju je 1973. proveo zagrebački *Vjesnik* došlo se do konstatacije da bi 50% žena bilo vrlo zadovoljno kad bi postojale takve prilike da žena-majka ne bi morala raditi izvan obitelji, nego da bi se mogla posvetiti odgoju djece i obiteljskim poslovima. Što su niži prosječni prihodi po članu obitelji, to je više žena koje smatraju da, kada je to potreba, i žena mora biti zaposlena izvan obitelji.

Zapaža se, dakle, da bi većina žena radije ostalo kod kuće da obavlja dužnosti i poslove majke i domaćice kad bi muž svojim radom mogao osigurati podmirenje potreba obitelji te kad bi rađanje i odgajanje djece u vezi s domaćinskim poslovima bilo ženama-majkama priznato kao društveno korisni rad, na osnovi kojeg bi žena-majka mogla steći i svoj društveni ugled i svoju ekonomsku nezavisnost i sigurnost.

Nama se čini da bi bilo najidealnije kad bi se prihodi oca obitelji formirali prema načelima tzv. obiteljske plaće i kad bi na taj način društvo pomagalo očeve u snošenju ekonomskih tereta koje za sobom povlači osnivanje i uzdržavanje obitelji. Zatim, kad bi se udatoj ženi rađanje

i odgoj djece i u vezi s tim obavljanje domaćinskih poslova priznali kao društveno koristan rad, na osnovi kojeg bi žena mogla steći pravo na materijalno osiguranje koje se stječe obavljanjem svakog društveno korisnog rada. U tom slučaju svaka bi se udata žena mogla slobodno, bez ikakvih pritisaka i bez ikakva rizika odlučiti da li će ostati u svome domu i svoje životne snage posvetiti svojoj djeci i svojoj obitelji ili će se zaposliti izvan doma. U takvoj situaciji ona bi se i osobno i društveno osjećala ravnopravnom bez obzira na to da li radi u svome domu ili izvan njega.

Izvan svake je diskusije da žena i osobno i društveno mora biti ravnopravna muškarcu. Ona mora imati potpunu slobodu da sama izabere životnu i društvenu djelatnost kojoj se želi posvetiti, da izabere životni poziv u kojem će joj biti omogućeno da razvije svoje sposobnosti i da se potpuno afirmira kao ličnost. Međutim, ne možemo prihvatiti gledište s kojim se danas u cijelom svijetu toliko susrećemo, a prema kojem žena obavljanjem svojih dužnosti majke i odgojiteljice svoje djece te vođenjem obiteljskih domaćinskih poslova ne može razviti svoje osobne sposobnosti niti formirati i afirmirati svoju osobnost pa da je zbog toga nužno njeno zaposlenje izvan obitelji. Potvrdu za to mišljenje nalazimo u činjenici što danas mnoge žene u svome zaposlenju izvan doma obavljaju upravo one poslove koje majke i domaćice obavljaju u svome domu. Pa ako žena na takvim poslovima izvan doma može izgraditi svoju osobnost, razviti svoje sposobnosti i društveno se afirmirati, zašto to isto ne bi mogla postići žena koja te poslove obavlja unutar svoje obitelji?

Ravnopravnost muža i žene

Juridička i moralna društvena shvaćanja o međusobnom odnosu ženidbenih drugova, što je vezano uz juridička i moralna shvaćanja o društvenom položaju žene uopće, odlučujuće su kroz povijest djelovala kad se radilo o položaju žene u ženidbenoj i obiteljskoj zajednici, o njezinu sudjelovanju u rješavanju međusobnih odnosa ženidbenih drugova, u njezinu sudjelovanju u rješavanju obiteljskih problema. Kršćanstvo je oslobodilo ženu ropstvu slična položaja učenjem da je Bog i muško i žensko stvorio na svoju sliku i priliku, da su muško i žensko — svi ljudi — esencijalno međusobno ravnopravni, da su i muško i žensko jednako pozvani da u sebi ostvare potpuna čovjeka. Učenje da je žena potpuno ravnopravna muškarcu kršćanstvo je najbolje dokazalo čašćenjem Bogorodice, koja se uspela na najviši pijedestal stvorenja, kao i time što je žene, kao i muškarce podizalo na čast oltara kad se radilo o osobama koje su postigle savršenstvo kršćanskog života. Usprkos tome s ogromnim se poteškoćama kroz povijest probijala ideja o osobnoj i društvenoj ravnopravnosti žene, o ravnopravnosti ženidbenih drugova. Princip pa-

trijarhata donedavna je u svim kulturnim društvima davao muškarcu dominantan položaj u braku i u društvu. Još i danas postoje u kulturnom svijetu društva u kojima se ženi ne priznaje ni juridička ni moralna ravnopravnost. U tim društvima ona čak ne može samostalno raspolagati ni svojim pravima, za to joj je potrebno odobrenje muža, koji se smatra njenim zakonskim skrbnikom. Još ima kulturnih društava u kojima žene nemaju prava suodlučivanja u javnim poslovima. Sve to još postoji, iako je među proglašenim temeljnim i neotuđivim ljudskim pravima prihvaćeno i pravo svakog čovjeka da aktivno i efektivno sudjeluje u odlučivanju o svojoj sudbini.

Ravnopravnost svih ljudi, ravnopravnost muškaraca i žena smatramo bitno kršćanskom vrednotom, ostvarenjem Božjeg plana. Ta Bog je, kako rekosmo, muško i žensko stvorio na svoju sliku i priliku, on je muško i žensko stvorio slobodnim, obdario ih slobodnom voljom da bi mogli biti odgovorni za sve ono što učine od sebe i za sve ono što učine izvan sebe. Međutim, ravnopravnost ne znači jednakost. Biološki, fiziološki i psihički muškarac i žena žive u mnogočemu različit život. Uza svu različitost i muškarac i žena pozvani su da u svome životu ostvare potpuna čovjeka. Sv. Pismo kaže da je Bog stvorio Evu i dao je Adamu za pomoćnicu. Da. Svojom ženstvenošću Eva ima pomoći Adamu da u sebi ostvari potpuna čovjeka, a Adam svojim životom muškarca treba pomoći Evi da i ona u sebi ostvari potpuna čovjeka. Različitošću svojih osobina imaju jedno drugome pomoći da iz sebe isklešu potpuna čovjeka. To je bio Božji plan kad je stvarao čovjeka kao muško i kao žensko.

U vezi s tim bračni drugovi moraju sporazumno rješavati svoje međusobne bračne i obiteljske odnose. Ta muž i žena su podjednako odgovorni i za uspjeh svoje ženidbene zajednice i za sudbinu svoje obitelji. Ženidbeni drugovi koji su ostvarili puno osobno zajedništvo, taj prvi i osnovni zadatak bračne ljubavi, lako će i bez velikih teškoća pronaći zajednički jezik u donošenju rješenja i onda kad se pojavi kakav njihov međusobni problem i onda kad iskrse kakav problem u obitelji. U takvoj ženidbenoj zajednici jednostavno je nemoguće zamisliti da autoritativnu odluku donosi jedan ženidbeni drug. Uzajamna ljubav i uzajamno poštovanje isključuje mogućnost nametanja bilo kakvih autoritativnih odluka ili rješenja ženidbenom partneru.

U onom pak braku, u kojem ženidbeni drugovi nisu uspjeli svoje međusobne odnose potpuno uskladiti, autoritativno nametanje rješenja i odluka može samo produpsti postojeće nerazumijevanje i nesuglasice. Međusobno ravnopravno sporazumijevanje ženidbenih drugova o svim životnim problemima koji iskrse u njihovoj zajednici pomoći će održavanju i produbljivanju njihove ljubavi i rastu njihova osobnog zajedništva. Ako je ljubav ohladila, a zajedništvo nagrizenost i napuklo, međusobno sporazumijevanje i uzajamno ravnopravno rješavanje nastalih problema može lako dovesti do saniranja tog stanja, do doživljavanja ljubavi koja

ih je dovela u brak i konačno do ostvarenja punog osobnog zajedništva tog cilja kojemu teži svaka ženidbena zajednica koja je tog imena dostojna. Odluke, naime, ženidbenih drugova u stanju njihove pune juridičke i moralne ravnopravnosti neće nikad biti ni individualističke, ni egocentrične, nego će težiti koordinaciji osobnih gledišta i rastu u zajedništvu.

Otvorenost   obitelji

Kršćanin je usmjeren prema savršenstvu. »Budite savršeni kao što je savršen Otac vaš nebeski.« Težnja prema savršenstvu ostvaruje dinamizam kršćanskog života, njegovu otvorenost prema budućnosti, njegove napore prema napretku. Savršenstvo je Oca nedostiživo. Zbog toga je put napretka uvijek otvoren. Dužnost je kršćanina zbog toga da oblikuje sebe i okolinu neprekidnim preoblikovanjem prema sve savršenijem čovjeku, prema sve savršenijem, pravednijem i humanijem društvu. Dinamizmom, koji pokreće težnja za savršenstvom, kršćanin neprekidno mijenja sebe i svijet, kršćanin stvara povijest.

I u pogledu obitelji kršćanin mora biti dinamičan, pripravan na pronalaženje i prihvaćanje svih promjena koje će obitelj u konkretnim prilikama osposobiti za efikasnije i potpunije obavljanje njezine prirodne funkcije. Sve to uz svijest da nikad neće biti ostvarena savršena kršćanska obitelj, nego da obitelj mora uvijek biti otvorena prema novim i novim promjenama, ne samo u njenoj ljudskoj i društvenoj strukturi, nego i u sredstvima koja joj pomažu da postige svoju svrhu.

Budućnost čovjeka, budućnost čovječanstva, pa i budućnost obitelji niti nam je dana, niti je determinirana. Moramo je sami izboriti. Sam je Stvoritelj obdario čovjeka vlašću i sposobnošću da autonomnim odabiranjem i slobodnim djelovanjem otvara sebi putove, izgrađuje temelje i usmjerava svoju vlastitu budućnost i budućnost čovječanstva, da stvara povijest. Čovjek je u toj dimenziji stvoren »na sliku i na priliku Božju«. Međutim, to uzvišeno čovječje stvaralačko svojstvo povlači za sobom i ogromnu čovječju odgovornost. Kada čovjek u svome odlučivanju i odabiranju ne bi bio autonoman, a u svom djelovanju slobodan, tad ne bi mogao biti ni odgovoran. Ali, s druge strane, kad bi čovjek bio i autonoman i slobodan, ali konačno nikome odgovoran, takva bi autonomija i sloboda utirala putove samovolji jačega, nasilju, iskorištavanju i tlačenju, čovjek je, dakle, u svome djelovanju autonoman i slobodan, ali ujedno i strogo odgovoran. Savezno s tim J. M. Gonzales na jednom mjestu piše: »... Božanska se slika u čovjeku nalazi u njegovoj stvaralačkoj odgovornosti, koja se temelji na čovječjoj autonomiji. Zbog toga vjerovati u Boga i klanjati mu se znači i ozbiljno shvatiti svoju odgovornost za svemir i za čovjeka.« Ozbiljno, dakle, shvaćajući čovječju

odliku da autonomnim odabiranjem i slobodnim djelovanjem postavlja temelje budućnosti i utire putove povijesti, moramo ujedno biti svjesni svoje odgovornosti i za sudbinu svojih obitelji i pred Bogom, i pred narodom, pred budućim naraštajima, i pred poviješću.

Svjesni svoga dijela odgovornosti za vlastitu budućnost, za budućnost svojih obitelji, za budućnost svoga naroda, za budućnost čovječanstva i za budućnost Crkve, mi se kršćani u današnjem pluralističkom svijetu osjećamo pozvani da svjedočenjem za Krista damo doprinos slobodnom razvitku čovjeka i progresivnom povijesnom hodu ljudskog društva. Osjećamo se dužni da kršćanske vrednote životno ostvarene donosimo suvremenom čovjeku i suvremenom društvu. Poštivajući dostojanstvo čovječke osobe, koje se prvotno odražuje u njezinom pravu na slobodno opredjeljenje, mi smo se kršćani, poučeni povijesnim zbivanjima, odrekli svake pretenzije da moralnom ili fizičkom prisilom bilo kome nametnemo svoja mišljenja i svoja uvjerenja. Međutim, tražimo i očekujemo da se poštuje i naše ljudsko dostojanstvo, da bez ikakve diskriminacije možemo sebe i svoje obitelji oblikovati prema načelima Kristove nauke i na taj način pridonijeti sretnijoj i boljoj budućnosti i čovjeka i čovječanstva. Među onima koji ne misle kao mi ima, nažalost, i takvih koji na nas gledaju sažalno, držeći nas duševno zaostalim psihopatima, duševnim invalidima, koje je napredak neumitno na smrt osudio.

Sa svim tim ne patimo od kompleksa manje vrijednosti. Kulturna povijest i sadašnja kulturna stvarnost daju nam pravo da se ne osjećamo ni manje vrijednim, ni za bilo kime zaostalima. U takvom svom stavu mi ostajemo i dalje kršćani, ne omalovažujemo niti prezirno gledamo one koji se s nama ne slažu, pa čak ni one koji nas mrze. Vjerni radikalnom kršćanskom humanizmu, s poštovanjem prilazimo svakom čovjeku koji je do svojih uvjerenja došao čestitim i poštenim moralnim i intelektualnim naporom. Još i više! Prema uputama II. vatikanskog sabora svatko od nas kršćana je u svako doba i na svakom mjestu pripravan u slobodi ravnopravno surađivati sa svim ljudima dobre volje kako bismo u našoj povijesnoj datosti mogli ostvarami uvjete za formiranje moralno, kulturno i materijalno što slobodnijeg čovjeka i čovječanstva. Međutim, u pojedinim povijesnim situacijama kršćanima, uza svu njihovu pripravnost na suradnju, prema riječima njemačkog laičkog teologa dra Martina Rocka navedenim u intervjuu objavljenom u Glasu koncila, »... preostaje gola nužnost koegzistencije. ..., jer tamo gdje u etici ili religiji treba reći **da** ili **ne** u kršćanstvu ne može biti ni popuštanja ni kompromisa, ako kršćanstvo ne želi zaniijekati vlastite temelje«.

Na II. vatikanskom saboru Crkva se je odrekla svake političke ambicije, svake težnje za svjetovnom vlašću. Ne borimo se za vlast, ne želimo ni vladati ni gospodariti, svoja vjerovanja i svoja uvjerenja ne želimo nikome na bilo koji način nametati. Ali smatramo da imamo pravo

tražiti i očekivati, da u slobodi za sve, u sveopćoj ravnopravnosti možemo i smijemo ostati vjerni svojoj savjesti te svjedočenjem za Krista kršćan-ki služiti svestranom napretku i potpunom oslobođenju čovjeka, obitelji i čitava čovječanstva.

Zajednica spasenja

Stvoritelj i začetnik ljudske naravi Bog ujedno je i začetnik obitelji kao postulata ljudske naravi. U enciklici *Humanae vitae* Pavao VI. kaže: »Brak nije djelo slučaja ili plod razvitka nesvjesnih prirodnih sila. To je mudra Stvoriteljeva ustanova, kojoj je svrha da se u čovječanstvu ostvaruje njegova zamisao ljubavi..., a za one koji su oprani svetim krštenjem brak poprima dostojanstvo sakramentalnog znaka milosti, budući da je brak slika jedinstva između Krista i Crkve.«

U Genezi, tj. u Knjizi postanka, čitamo: »I stvori Bog čovjeka na svoju sliku, na Božju ga sliku stvori, kao muško i žensko stvori ih.« Pavao VI. u razgovoru sa Jeanom Guittonom kaže: »Bog je Trojstvo. U božanskim otajstvenim osobama bit i veze su esencijalno identični. Svaka osoba je vječni dar. Tako su muško i žensko stvoreni na sliku Trojstva i iz te sličnosti proistječe poziv na njihovo uzajamno darivanje.« Geneza nastavlja: »I blagoslovi ih Bog i reče: 'Rastite i množite se, napunite zemlju i podvrgnite je sebi...' I ostavit će čovjek i oca i mater svoju i priklonit će se svojoj ženi i bit će dvoje u jednom tijelu.«

Bog je, dakle, stvorio čovjeka kao muško i žensko koji su jedno na drugo upućeni da se međusobno dopunjuju i uzajamno darivaju. Bog je odredio da jedno muško i jedno žensko — dvoje — tvore osnovnu prirodnu društvenu jedinku, ženidbenu i obiteljsku zajednicu. Odredio je da ta zajednica ima prvenstvo čak i pred zajednicom roditelja i djece. Toj je prvotnoj prirodnoj zajednici Bog dao zadatak: »Rastite i množite se, napunite zemlju i njome zagospodarite.« Bog je, dakle, začetnik prvotne prirodne ljudske zajednice — obitelji, on je odredio njezinu osnovnu strukturu, zadatke i svrhu koja ima vječni i nepromjenljiv karakter.

Isus Krist, koji je za sebe rekao da nije došao na svijet dokinuti Zakon i proroke, nego ih nadopuniti i usavršiti, usavršio je i ženidbenu zajednicu muža i žene, dajući joj nadnaravnu dimenziju, uzdignuvši je na čast i dostojanstvo nerazrješivog sakramenta. Zbog toga sv. Pavao zajednicu između muža i žene uspoređuje sa zajednicom između Krista i Crkve. Ženidbena i obiteljska zajednica time je dobila dimenziju zajednice spasenja što II. vatikanski sabor u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* na ovaj način objašnjava: »Radi dužnosti i dostojanstva svoga staleža kršćanski supruzi se jačaju i na neki način posvećuju posebnim sakramentom, da bi se ispunjavajući svoje bračne i obiteljske dužnosti snagom toga sakramenta sve više približavali savršenstvu i međusobnom posvećenju.

Novi katekizam pak ovako govori o ženidbi: »Sakrament ženidbe sastoji se u međusobnom obećanju jednog muškarca i jedne žene i u životu koji je u skladu s tim obećanjem. Sakrament ženidbe ne sastoji se, dakle, u nekom posebnom pravnom obrascu, u samom obredu ženidbe, nego u volji i izjavi muža i žene da jedno drugome pripadaju u ljubavi i u slobodno prihvaćenoj vjernosti do same smrti.«

»Svaka, dakle, ljubav koju ženidbeni drugovi međusobno iskazuju, svaka nježnost, svaka pomoć i svaki zajednički dogovor izvor je milosti, znak Kristove prisutnosti i prisutnosti Duha Svetoga. To je kršćanski shvaćena ženidba, kršćanski shvaćena bračna ljubav.«

Kršćanska ženidba predstavlja, prema tome, otajstvo međusobne plodne ljubavi, otajstvo uzajamnog plodnog zajedništva. Tim otajstvom kršćanski ženidbeni drugovi urašćuju u misteriozni odnos ljubavi koja povezuje Krista i njegovu Crkvu. To se urašćenje ne odražava samo na vanjskoj sličnosti tih dvaju odnosa, nego predstavlja pravu ontološku stvarnost u tom smislu što kršćanska ženidba čini prisutnim i egzistencijalno izražava postojeći odnos između Krista i njegove Crkve.

Uzajamno pomaganje

»Rastite.« To je prvi dio zapovijedi upućene prvom ljudskom ženidbenom paru. Rastite u cijelom svom ljudskom biću! Zajednički rastite, što znači: uzajamno se pomažite u rastu! Zajednički ulazite napore da u vlastitom životu i u životu svoje ženidbene i obiteljske zajednice ostvarite misterij zajedništva između Krista i njegove Crkve. To ćete postići ako čitav vaš život bude usklađen s Božjom voljom, a to opet praktično znači: život usađen u ljubavi prema Bogu i potpuno angažiran u službi životu, u službi čovjeku.

Taj rast u zajednici spasenja posebno je uvjetovan i ostvariv po primljenoj sakramentalnoj milosti u momentu sklapanja braka. Zajednica uzajamnog sveobuhvatnog rasta, rasta u zajednici spasenja, može se ostvariti, održati i napredovati samo ako se osniva na integralnoj međusobnoj ljubavi koja obuhvaća čitava čovjeka, na ljubavi koja se potpuno daje. Zbog toga sv. Pavao uči da je ljubav temelj i osnovica ženidbene zajednice, i to ljubav koja se sve više mora ogledati u ljubavi kojom se uzajamno ljube Krist i njegova Crkva. O tome lijepo govori *Novi katekizam* kad piše: »Usporedba između ženidbe i jedinstva Krista i Crkve opravdana je jedino ukoliko obitelj očituje nešto od ljubavi koju je Krist naučavao i nadahnuo. Ljubiti drugoga kao samoga sebe. To je ljubav u kojoj križ ima značajno mjesto. Ljubav, dakle, unatoč razočaranju; vjernost unatoč slabosti, unatoč nemoći da ispunimo očekivanja koja se u nas postavljaju, da pružimo radost, da nas ljubav zadovolji. Ljubav je to i vjernost koja ostaje čak i onda kad po ljudskom sudu više nema za nju nikakva opravdanja — onako kako je Krist na križu, Ijud-

ski govoreći, bio u beznadnom položaju, ali je donio svijetu spasenje i dobrotu. Jedino vjera čini da kršćanska ženidba bude zaista slika Kristove ljubavi prema svojoj Crkvi. Kad je On prisutan, brak nije tjeskobna pustolovina dvoje usamljenika koji zajedno žive. On je kraj njih.»

U svojoj enciklici *Časti conubii* Pio XI. govori o supružanskoj ljubavi kao o najvažnijem obilježju ženidbene zajednice. On kaže da uzajamna ljubav ženidbenih drugova mora prožimati sve manifestacije njihova bračnog života jer ljubav u kršćanskom shvaćanju ženidbene zajednice predstavlja njezinu prvotnu vrednotu. Bračna ljubav, kao težnja i kao akcija upravljena jedinstvu ženidbenih drugova u rastu zajednice spasenja, uzrokuje dinamiku uzajamna prilagođivanja, neprekidna nastojanja oko uzajamna usavršavanja. Zbog toga ljubav u braku moramo smatrati temeljnim pokretačem životne dinamike bračne zajednice, dinamike rasta i razvitka preko uzajamna moralnog, intelektualnog i kulturnog rasta i obogaćivanja. U toj dinamici sazrijeva čovječja osobnost pa bračni drugovi u takvu sazrijevanju, rekli bismo, svakog dana jedno drugome otkrivaju nove osobine plemenitosti i ljepote, zbog čega sve više raste njihova uzajamna ljubav i jača njihova uzajamna privlačnost.

Ženidbeni drugovi, koji se trude da u svom zajedničkom životu ostvare Božju zapovijed rasta, neće nikad jedno drugome postati dosadni i tuđi, sve do duboke starosti oni će sačuvati, pa ne samo sačuvati nego i produbiti onu plemenitu mladenačku ljubav, onu zaručničku privlačnost koja ih je dovela do oltara. Zbog toga Sv. Pismo toliko cijeni ženidbenu ljubav da u *Pjesmi nad pjesmama* nadahnuti pisac kaže: »Ljubav je jaka kao smrt... Žar je njezin žar vatre i plamena Jahvina... Mnoge vode ne mogu ugasiti ljubavi niti je rijeke potopiti.« Veliki pak Papa Pio XII. u jednom je od svojih govora upućenih mladim bračnim parovima rekao: »Čarobnost te (bračne) ljubavi bila je tijekom stoljeća najomiljenija tema divljenja vrijednog duhovnog stvaranja na području književnosti, glazbe, likovne umjetnosti; to je uvijek stara, a opet uvijek nova tema, tako da su je vremena opjevala najuzvišenijim i najljepšim pjesmama, a da je ipak nisu mogla do kraja iscrpiti.«

Drugi vatikanski sabor se u svojoj pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* ovako izražava o bračnoj ljubavi: »Upravo zbog toga jer predstavlja specifično ljudsko svojstvo i jer je upućena od jedne osobe prema drugoj iz slobodno rođena osjećaja, bračna ljubav zahvaća čitavu osobu pa je u mogućnosti na poseban način obogatiti čovječji duh, a istodobno oplemeniti i tjelesne manifestacije ljubavi kako bi postali znakovi i posebni dokazi bračnog prijateljstva.«

Bračna ljubav, dakle, mora u prvom redu biti upućena duhovnom rastu i duhovnom jedinstvu ženidbenih drugova. Zajednička religiozna, moralna i kulturna shvaćanja i uvjerenja, produbljena i proširena moralnim i intelektualnim naporima udruženih s molitvom, pružit će ženid-

benim drugovima solidan temelj njihove trajne zajednice, predstavljat će zalag njihova nerazdruživa jedinstva. Napor za formiranjem osobnog zajedništva ženidbenih drugova prva je, dakle, obveza bračne ljubavi. O tome A. Auer govori ovako: »Napor oko formiranja osobnog zajedništva ženidbenih drugova prvi je problem ženidbe. Moderno masovno društvo, nemajući odlučne volje da se u braku susretne sa svojim drugom kao s osobom, ne smaže mogućnosti ni za pronalazak ni za razvitak bilo kakve spasonosne ideje koja bi očuvala jedinstvo i trajnost ženidbene zajednice.«

Formiranje takva osobnog zajedništva ženidbenih drugova nužno traži jedinstvena religiozna, moralna i kulturna shvaćanja i vjerovanja. Bez zajedničkih pogleda na svijet i život, bez zajedničkih uvjerenja o smislu i svrsi ljudskog života, nemoguće je ostvariti punu životnu zajednicu, formirati puno osobno zajedništvo. To je, a ništa drugo, razlog zbog kojeg Crkva savjetuje svojim članovima da ne sklapaju mješovite brakove. Zajedništvo vjere je bitan uvjet formiranja osobnog zajedništva ženidbenih drugova, te prvotne obveze bračne ljubavi.

Tjelesno sjedinjenje

Ne smijemo, međutim, zaboraviti da je bračna ljubav ljubav dvoje ljudi različita spola, dvoje ljudi koji se sastoje od duše, ali i od tijela. Kako je ta ljubav u kršćanskom smislu integralna, tj. sveobuhvatna, znači da ona po svojoj naravi ne teži samo duhovnom, nego i tjelesnom sjedinjenju ženidbenih drugova. Bračna ljubav nije potpuno ostvarena ni onda kad ženidbeni drugovi uzajamnim naporima postignu samo duhovno jedinstvo, kao što nije potpuno ostvarena ni onda kad se zaustavlja samo na tjelesnom sjedinjenju. Duhovno jedinstvo širi svoje dimenzije preko tjelesnog sjedinjenja, a tjelesno sjedinjenje postiže svoju puninu i dubinu tek preko postignutog duhovnog jedinstva. Kršćanski supruzi moraju, dakle, težiti i sveobuhvatnom duhovnom jedinstvu i skladnom, u punini doživljaja postignutom tjelesnom sjedinjenju. Kršćanstvo, naime, ne prezire, kao što to mnogi pogrešno misle, tjelesni sektor bračne ljubavi. Ono priznaje da je postignuti sklad na području fizičke ljubavi jedan od bitnih uvjeta harmoničnog i uspjelog braka. Usvaja svaku urednu ljubav i cijeni svaku njenu prirodnu manifestaciju. A tjelesno sjedinjenje kao jedna od vrhunskih manifestacija bračne ljubavi i uzajamnog pripadništva ženidbenih drugova, kada se uredno obavlja, prirodni je ljudski čin, koji pridonosi ostvarenju integralne bračne ljubavi.

U svojoj enciklici *Humanae vitae* Pavao VI. kaže: »Bračna ljubav je prije svega potpuno ljudska ljubav, a to znači istodobno i duhovna i tjelesna. Ona nije, dakle, puki nagon naravi ili osjećaja, nego u prvom redu čin slobodne volje, koji ide za tim da se u radostima i bolima svakodnevnog života ne samo održi, nego i da raste, kako bi ženidbeni drugovi mogli postići svoje ljudsko savršenstvo.«

»Bračna ljubav je, nadalje, posvemašnja ljubav, tj. sasvim osebujuan oblik osobnog prijateljstva, u kojem se ženidbeni drug ljubi ne samo radi onoga što se od njega prima, nego se ljubi zbog njega samoga, radujući se što je moguće obogatiti ga darivanjem sebe.«

U već više puta citiranoj pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* II. vatikanski sabor ovako se izražava o bračnoj ljubavi i o bračnom činu: »Bračna ljubav se posebno izražava i usavršava u samom bračnom činu. Ona je kadra posebnim dostojanstvom obogatiti tjelesna i duševna ljubavna očitovanja i oplemeniti ih kao posebne dokaze bračnog prijateljstva. Tu se ljubav Gospodin udostojao iscijeliti, usavršiti i uzdignuti posebnim darom svoje milosti i ljubavi. Velikodušnim izvršavanjem ona se sama usavršava i raste. Zato su čini kojima se ženidbeni drugovi međusobno intimno i čisto sjedinjuju časn i dostojni. Intimnim sjedinjenjem osoba i čina supruzi pružaju jedno drugome pomoć i službu te sve više i sve jače doživljuju smisao svoga jedinstva, koje iz dana u dan sve više produbljuju. Ta ljubav, koju potvrđuje uzajamna vjernost, a nadasve posvećuje Kristov sakrament, ostaje nerazrješivo vjerna tijelom i dušom, isključujući čak i mogućnost preljuba ili razrješenja.«

U svojoj raspravi *Enciklika Humanae vitae — znak protivljenja* Dietrich von Hildebrand navodi: »... Bitan je smisao i vrijednost braka da ostvaruje najdublje i najuže jedinstvo među ljudima. Bračni čin znači jedinstveno ispunjenje te ljubavi u međusobnom darivanju i zasniva neusporedivo jedinstvo, zbog čega taj čin ima i vrijednost sam u sebi bez obzira na rađanje.«

* * *

U našem katoličkom tisku objavljena je tvrdnja da je u pretkoncilskoj Crkvi postojalo uvjerenje prema kojemu se bračni čin smatrao »dopuštenim« ili »toleriranim grijehom«, a posebno onaj koji nije vodio začecu. Moglo je u Crkvi biti teologa koji su tako pisali i na taj način tumačili bračni moral. Međutim, koliko je meni kao laiku poznato, Crkva, tj. redovito crkveno učiteljstvo, nije nikad prihvatila takvo tumačenje. Nas katoličke vjernike nije nikad nitko učio da bi uredan i na prirodan način obavljeni bračni čin mogao biti grijeh, bez obzira na to da li je po prirodnim zakonima konkretni bračni čin mogao dovesti do začeca, bez obzira na to što bi konkretan bračni čin bio obavljen u vrijeme i u okolnostima kad ženidbene drugove na njegovo obavljanje ne bi mogao motivirati nikakav drugi razlog, osim želje da se udovolji zahtjevu bračne ljubavi.

* **^

U raspravi o tome postoji li s jedne strane sasma duhovna, a s druge strane sasma tjelesna ljubav, u našem katoličkom tisku također je izraženo mišljenje da »ne postoje dvije vrste ljubavi«, nego da postoji »jednostavno ljubav« od koje se »eros ne može radikalno odvojiti«.

Slažemo se s mišljenjem da ne postoji ni sasma tjelesna, ni sasma duhovna ljubav. Čovjek je jedinstveno psihosomatsko biće, u kojem se sve doživljava i tjelesno i duhovno. U tzv. duhovnim doživljajima sudjeluju i tjelesne moći, a u tzv. tjelesnim doživljajima sudjeluju i duhovne moći. Ljubav, prema tome, ne može biti ni sasma duhovna, ni sasma tjelesna, nego je jednostavno ljudska. Moramo, međutim, razlikovati ljubav u kojoj prevladava sjetilnost od ljubavi koja zahtijeva odricanje od sjetilnosti. Iako i kod jedne i kod druge sudjeluju i tjelesne i duhovne moći čovjeka, ipak je u ljubavi, u kojoj prevladava sjetilnost, više izražena tjelesnost, a u ljubavi u kojoj je sjetilnost prevladana više je izražena duhovnost čovjeka.

Tvrdnja da se »eros« ne može radikalno rastaviti od ljubavi i slijedom toga da postoji samo »jednostavno ljubav« po našem skromnom mišljenju nije točna. Na to nas upućuje svakodnevna praksa. Erotizam se manifestira kao čisti »eros«, radikalno rastavljen od bilo kakve ljubavi. U bračnoj je ljubavi »eros« uključen, ali ne kao gospodar, nego kao sluga. U ljubavi prema Bogu, u ljubavi prema svome narodu i svojoj domovini, u roditeljskoj, sinovskoj, bratskoj, prijateljskoj ljubavi i si. »eros« ne igra nikakvu ulogu, ta je ljubav radikalno odvojena od »erosa«.

U erotizmu se »eros« manifestira kao trenutačan hir, u kome se teži isključivo vlastitom erotičnom zadovoljenju. Partner se u erotizmu ne tretira kao osoba, nego kao sredstvo vlastitog zadovoljenja. U erotizmu se po načelu egoizma ništa ne daje, ali se ništa i ne prima. Po završetku erotičkog zadovoljenja čovjek ostaje prazniji, nego što je prije bio. Izživljavanje samoljublja može u erotizmu eventualno ukloniti napetost živaca, ali ne može pružiti nikakvo psihičko zadovoljstvo.

Bračna ljubav, iako uključuje u sebi i »eros«, nešto je sasvim drugo. U toj ljubavi čovjek u partneru u prvom redu ljubi osobu, istina, osobu drugoga spola, ali osobu s određenim fizičkim, psihičkim i moralnim osobinama. Težnja bračne ljubavi upravljena je traženju partnera kao druga na životnom putu, a ne kao sredstva trenutačnih erotičnih zadovoljavanja. Bračna je ljubav altruistična, u njoj se bezrezervno dajemo svome bračnom partneru. Budući da je altruistična, bračna je ljubav i požrtvovna. Ona ne bježi od žrtava kad su one potrebne, napose u situacijama kad je egzistencija ljubavi uvjetovana žrtvom. Spolni odnosi u braku nemaju u prvom redu egoistički karakter. U urednom i skladnom braku, u kojem se bračni drugovi zaista vole, bračni je čin upućen uzajamnom zadovoljenju i usrećenju. Tek onda kad je taj čin urodio uzajamnim zadovoljenjem bračnih partnera nalazi se pravo i potpuno vlastito zadovoljenje. To je razlog zbog kojeg bračni odnosi pridonose razvitku i usavršavanju bračne ljubavi. U toj se ljubavi erotika preobražava, dobiva dublje i šire dimenzije. Na taj način »eros« postaje pozitivna vrednota kad se uklopi u bračnu ljubav i dobiva svoje preobražanje. Izvan te ljubavi »eros« ostaje sredstvom egoističkog samozado-

voljavanja. U braku u kojem ženidbeni drugovi nisu doživjeli taj preobražaj erotike, koji u bračnom činu traže samo svoje vlastito erotičko zadovoljenje, mora doći do nesloge, do međusobne zasićenosti i otuđenja, a vrlo vjerojatno i do bračnog loma.

Mističnu ljubav je divno opisala sestra Marija od Presvetog Srca u svome razgovoru objavljenom u br. 23/1973. *Glasa Koncila*. Hoće li tko imati smjelosti da stavi znak jednakosti između te ljubavi i erotizma? Hoće li netko smoći srčanosti pa ustvrditi da jednu jedinstvenu ljubav predstavlja iživljavanje u egoističkom sjetilnom zadovoljavanju i ljubav »koja zahtijeva odricanje od svake sjetilnosti«, u kojoj »Bog obuzima dušu i sjedinjuje je sa sobom«, ljubav »u kojoj punina Božje ljubavi ispunja ne samo duh, dušu i duševne moći, nego i sve tjelesno«, ljubav »u kojoj se umire da bi drugi mogli živjeti«? A taj bi znak morali postaviti, ako je »ljubav jedna«, ako »postoji jednostavno ljubav« od koje se »eros ne može radikalno odvojiti«.

Naći će se možda netko tko će prigovoriti da se erotizam, kakav smo opisali, pojavljuje samo kao eksces. Ovaj pak nije redovita, nego izuzetna pojava. Erotizam, nažalost, nalazimo kao stalan fenomen ljudskog društva sve tamo otkad počinje povijest. Ne nazivaju uzalud prostituciju najstarijim ljudskim obrtom. Ona je, kao i ostali oblici erotizma, postojala u prošlosti, a postoji i u sadašnjosti ljudskoga društva. Stoga se erotizam ne može smatrati ekscesom. To je razlog zbog kojeg se ne možemo složiti s tvrdnjom da postoji samo jedna, jedinstvena ljubav, od koje se »eros« ne može radikalno odvojiti. Svakidašnje iskustvo uči nas da »eros«, potpuno odvojen od bilo kakve ljubavi, harači i suvremenim moralnim područjem i da, napose u suvremenom razdoblju tzv. seksualne revolucije, svakog dana ima sve više njegovih žrtava.

Obostrana želja za bračnim činom

Da bi se bračni čin mogao uvijek ostvariti kao plod integralne bračne ljubavi, kao sredstvo rasta i usavršavanja te ljubavi, kao jedno od sredstava putem kojeg ženidbeni drugovi postižu kršćansko savršenstvo, potrebno je da se on ostvaruje kao rezultat obostrane želje bračnih partnera. U tom smislu Pavao VI. kaže u enciklici *Humanae vitae*: »Ljudi s pravom zaključuju da bračni čin nametnut drugom ženidbenom drugu, bez obzira na njegovo stanje i njegove opravdane želje, nije istinski čin ljubavi, budući da se protivi zahtjevima ispravnog moralnog reda u odnosima između ženidbenih drugova.«

Iako je po crkvenom i civilnom zakonu pristanak na obavljanje bračnog čina obvezatan kada to želi i traži jedan ženidbeni drug, ipak, kako se to vidi iz navedenih Papinih riječi, međusobno poštivanje osobnog dostojanstva zahtijeva da se bračnom činu pristupa samo na zajedničku želju i uz zajednički pristanak obaju ženidbenih drugova. Že-

nidbeni drug koji zaista poštuje i ljubi svoga bračnog partnera nikad se ne može spustiti dotle da od svog partnera traži prisilno ispunjenje tzv. bračnog duga.

Uzajamno poštivanje osobnog dostojanstva ženidbenih drugova i njihova puna međusobna ljubav obvezuje ih da nastoje obavljati bračni čin uz uzajamno zadovoljenje obaju partnera. Pomanjkanje zadovoljenja redovito uzrokuje tešku psihičku traumu za onog ženidbenog druga koji u bračnom činu ostaje nezadovoljan. Takvo trajno stanje može dovesti do ozbiljnih neuropsihičkih poremećaja. Uz to, u nedostatku zadovoljenja svog partnera, ni onaj ženidbeni drug koji ostaje fizički zadovoljen nema punog psihičkog zadovoljenja koje inače sa sobom donosi normalno obavljani bračni čin.

Već smo naveli da ženidbeni drugovi koji se zaista međusobno ljube, koji su otvorili duhovno i tjelesno zajedništvo u braku, nalaze puno zadovoljenje u bračnom činu tek u postignutom zadovoljenju svoga partnera. U pravoj se ljubavi, naime, zadovoljstvo nalazi više u davanju nego u primanju. Moje je zadovoljstvo tek onda potpuno kad vidim i osjećam da sam usrećio **svoga** partnera s kojim sam postigao osobno zajedništvo. Nezadovoljenje u fizičkoj ljubavi vrlo je često uzrok ne samo nervnim i psihičkim poremećajima nego i teškim bračnim tragedijama te više puta i konačnom razlazu ženidbenih drugova. Međutim, u većini slučajeva taj je nedostatak u braku otklonjiv. Uvjet je za to da ženidbeni drugovi odbace lažni stid i da se jedno drugome u intimnosti potpuno povjeravaju. Nije nikakav grijeh niti bilo kakva sramota u uredno obavljenom bračnom činu tražiti fizičko i psihičko zadovoljenje, to je zadovoljenje, na kraju krajeva, Božji dar. Zbog toga, ako kod jednog ženidbenog druga izostane normalno zadovoljenje svojstveno bračnom činu, on treba da to priopći svome ženidbenom partneru i onda oboje njih složno moraju tražiti način na koji će taj nedostatak u svom bračnom životu ukloniti. Ako u tim svojim nastojanjima ne uspiju, potražiti će savjet iskusnog liječnika i u većini slučajeva problem će se povoljno riješiti. Bračni čin neće više biti izvor nezadovoljstva i postupnog međusobnog otuđivanja, nego će postati ono što on u životu ženidbenih drugova treba da predstavlja: sredstvo produbljenja i rasta uzajamne ljubavi, sredstvo postizanja punog osobnog zajedništva, jedno od sredstava kojim ženidbeni drugovi postižu kršćansko savršenstvo.

Uredna kršćanska bračna ljubav, dakle, u svome duhovnom i u svome tjelesnom sektoru upućena je da, uz pomoć sakramentalne milosti, omogućí ženidbenim drugovima ostvarenje temeljne svrhe braka: »I bit će dvoje u jednome tijelu.« To je ono o čemu je u jednom svom nagovoru mladencima Pio XII. ovako govorio: »Do kakve se samo neizrecive ljepote uzdiže ljubav dvaju ljudskih srdaca kad se s pjesmom zahvalnicom ljudske ljubavi poveže himna dviju duša koje su ispunjene nadnaravnim životom! I tu dolazi do međusobne izmjene darova, sa sjetilnom ljubavlju i s njenim zdravim radostima, s naravnom sklonošću

i njezinim zanosom, s duševnim sjedinjenjem i njegovom milinom bit će tada oba bića koja se međusobno ljube u svemu jednaka: od onoga što imaju najosobnije, od nepodjeljive dubine njihova vjerskog osvjedočenja do nenadvisivih visina njihovih nada.« Pavao VI. pak u razgovorima sa Jeanom Guittonom rekao je: »U ljubavi su muž i žena pozvani na usavršavanje preko međusobnog tjelesnog, a iznad svega duhovnog sjedinjenja.«

Od prolazne zaljubljenosti do solidno fundirane ljubavi

Temelj postizanju osobnog zajedništva među ženidbenim drugovima treba postaviti već za vrijeme zaruka. Prije stupanja u brak zaručnici se moraju temeljito upoznati, moraju steći uvjerenje da posjeduju sva potrebna svojstva za ostvarenje punog zajedništva, koje je neophodno da bi se među njima u svim dimenzijama mogla razviti i ostvariti sveobuhvatna ljubav, temelj njihove nerazrješive zajednice koju namjeravaju ostvariti. Temeljna i ozbiljna priprema za ženidbeni stalež je zbog toga preduvjet sretne i skladne ženidbene zajednice. Stoga saborska konstitucija *Gaudium et spes* kaže: »Mladež treba na vrijeme i na prikladan način poučiti — i to najbolje u krugu same obitelji — o dostojanstvu bračne ljubavi, o njezinoj zadaći i njezinu izražavanju. Tako odgojeni u čistoći, moći će u svoje vrijeme nakon čestitih zaruka poći na vjenčanje.«

Pri sklapanju braka zaručnici moraju biti svjesni da će njihova zajednica biti sretna samo onda ako su tijekom zaručništva postavili čvrste temelje svojoj zajednici kao zajednici sveobuhvatna rasta utemeljena na integralnoj ljubavi. Ako zaručnici u svome međusobnom upoznavanju nisu stekli takvo uvjerenje, možemo s puno skepse gledati na budućnost njihova braka.

Novi katekizam piše o pripremama za brak kroz vrijeme zaručništva ovako: »Mladić i djevojka otkrivaju jedno u drugome nešto što nitko drugi ne može posve shvatiti. U njima se rađa nada i potreba da se jedno drugome predaju. Zaruke su prigoda da mladić i djevojka ispituju da li njihova ljubav prerašćuje u pravu ljubav. Kad sve više uviđaju da su stvoreni jedno za drugo, onda se sve više uzajamno zbližuju, ne tek kao životni suputnici, nego kao budući supruzi. Dvoje mladih dolazi potpuno do uvjerenja da su zajedno odgovorni za svoju budućnost. Prava će ljubav njihove zaruke sačuvati od stava 'iskoristi sve što se može', jer takav stav za vrijeme zaruka može zasjeniti sve druge doživljaje, prouzročiti da se zaručnici dobro i ne upoznaju. Čistoća zaruka, koja se odlikuje nježnošću, ali sa zdravom suzdržljivošću, čuva od posvećenijeg bračnog predanja, osposobit će zaručnike da se prilagode jedno drugome i da sačuvaju razborit oprez u različitim životnim okolnostima. Zaručnici moraju biti svjesni da im tek njihova konačna veza (tj. sklapanje braka) daje pravo na potpuno međusobno posjedovanje. Razlog

je tome što je takvo sjedinjenje po prirodi nešto trajno, nešto 'za-uvijek'. Zaruke predstavljaju privremenu kušnju, a tek sklapanje ženidbe ostvaruje trajnu vezu.«

Psijhijatar dr. Milan Sauer u svome predavanju *Razvoj ljubavi kod muškarca i žene* održanom na drugoj Obiteljskoj školi (1973.) navodi da je muškarac vrlo često zaljubljenosti usmjeren na prolaznost veze upućene prema spolnom činu. Od prolazne zaljubljenosti do solidno fundirane ljubavi koja teži trajnom zajedništvu dalek je put, koji treba preći u samosvladavanju, u stjecanju gospodarenja nad strahom i nagonom, u stjecanju zdravog samopouzdanja. Čime će zaručnik na bolji način dokazati da je sazrio za brak, da je površnost i prolaznost spolne privlačnosti kod njega prerasla u trajnost veze, ako ne suzdržljivošću za vrijeme zaruka do časa kad će trajna veza s njegovom odabranicom postati realnost? Zar se potreba za samosvladavanjem i suzdržljivošću neće javljati i za vrijeme trajanja braka? Na koji će način ženidbeni drugovi ostati jedno drugome vjerni u braku za vrijeme onih razdoblja kad od njih priroda traži suzdržljivost ako već prije sklapanja braka, za vrijeme zaručništva, nisu privikli na suzdržljivost? Već za vrijeme zaruka budući ženidbeni drugovi moraju doći do spoznaje da ljubav nije dijete spolnog užitka, da se može ljubiti i onda kad uslijed ovog ili onog opravdanog razloga nismo u stanju udovoljiti težnji za tjelesnim sjedinjenjem.

Dr. Milan Sauer nadalje obrazlaže kako je faktor beskonačnosti imanentan ženskom seksualitetu. Stupanjem u seksualne veze prije sklapanja braka žena pravi kompromis s tim faktorom beskonačnosti, jer u toj situaciji žena još nema egzistencijalne sigurnosti koja je uvjet konstantnosti njezina života. Stupanjem u seksualne veze prije sklapanja braka može se u žene seksualitet zadržati u nezrelom nivou, spriječiti razvoj prema punoj zrelosti i prouzročiti da ona više nikad u životu ne može nikome pripadati.

Na taj način vidimo da je kršćanski moralni zahtjev čistih zaruka u sukladnosti sa zakonima ljudske naravi. Nama to nije nimalo čudno jer znamo da kršćanski moral nije ništa drugo nego kodifikacija prirodnih zakona čovječke egzistencije.

Grešna ljubav

Kršćanstvo, dakle, smatra ljubav između ženidbenih drugova temeljnom vrednotom njihove zajednice. U najnovije doba unutar kršćanstva se pojavljuju shvaćanja da je bračna ljubav toliko vrijedna da se za njezino očuvanje i unapređenje mogu kršiti kršćanske moralne norme. Slušajući sve ono što se u zadnje vrijeme priča o bračnoj ljubavi, moramo se zapitati da li i u odnosu prema bračnom drugu vrijedi ona Kristova: »Ako netko ljubi oca ili majku, sina ili kćer više nego mene,

nije mene dostojan«? Podliježe li i bračna ljubav moralnim normama kako ih naučava crkveno učiteljstvo? Čega se moramo odreći, čemu se moramo pokloniti ako zahtjevi bračne ljubavi dolaze u koliziju s tim normama? I, na kraju, još jedno pitanje: može li se i ljubavlju griješiti, može li i ljubav biti grešna? Pozivom na vrednotu bračne ljubavi pokušala se nedavno u našoj katoličkoj obiteljskoj reviji na neki način pravdati, ako ne i obraniti, izvanbračna zajednica. Tamo se kaže: »Ako se (živeći u izvanbračnoj zajednici, primj. S. Z.) i radi o nekom (!? — primj. S. Z.) grijehu, onda je taj grijeh kudikamo manji od nekih drugih grijeha. Ako netko živi u nevjenčanu braku (sic! — primj. S. Z.) 30 godina, pod uvjetom da se bračni (zapravo izvanbračni — primj. S. Z.) drugovi poštuju, pomažu, podižu djecu i vole — ja se ne bih usudio to proglasiti onako teškim grijehom, dapače, ako (!? — primj. S. Z.) jest grijeh, nije ni blizu toliki grijeh koliki bi bio jedanput samo iz dna duše opsovati Boga. Jer ne mogu vjerovati da netko može 30 godina živjeti u braku (zapravo izvanbračnoj zajednici — primj. S. Z.) bez prave ljubavi, a gdje god postoji ljubav, postoji i određena veza s Bogom« (!? — primj. S. Z.). Prepuštamo čitateljima da sami prosude dalekosežnost i domašaj takvih riječi i takva prosuđivanja.

Samo jedna napomena! Ako grijeh nazovemo grijehom, to nikako ne znači da se upuštamo u ocjenu osobne moralne odgovornosti grešnika. Mi nismo pozvani suditi grešnicima, nego se samo za njih u ljubavi moliti. Bog će njima i nama suditi po svojim, a ne po našim mjerilima. Ne možemo se, međutim, složiti s naziranjem da se ni grijeh ne može nazvati grijehom zbog toga što nismo ovlašteni suditi grešnicima. Mnogo puta se naglašava da se Isus družio s grešnicima. Istina je, Isus se družio s grešnicima, ali ne zato da bi ih ohrabrio u griješenju ili pak da bi s njima pravio bilo kakve kompromise, nego da ih obrati da više ne griješe. Isus je rekao preljubnici: »Ženo, nitko te nije osudio, ni ja te ne osuđujem.« Ali je nadodao: »Idi i ne griješi više!«

Bez ikakve sumnje svi smo mi grešnici, neki veći, a neki manji, ali grešnici. Nekad nam teolozi nisu pokušavali pružiti opravdanje za naše grijehe, nisu stvarali konstrukcije iz kojih se može zaključiti kako nikakav grijeh nije ono što je prema Božjem i naravnom zakonu i tumačenju crkvenog učiteljstva zaista grijeh. Nisu nas tješili time niti hrabрили da ima grijeha koji su daleko teži od naših, nisu pokušavali ni smanjivati, a ni uvećavati našu moralnu odgovornost. Učili su nas: oproštenje grijeha i mir savjesti može se redovito postići u iskrenoj ispovijedi sa skrušenim pokajanjem i čvrstom odlukom da ćemo se obratiti, učiniti sve da se promijenimo. Svjesni svoje griješnosti i svoje moralne odgovornosti, mi smo se okretali sebi, ispovijedali se i kajali i uz pomoć sakramentalne milosti, nastojali da postignemo vlastitu metanoju. Često je, vrlo često, ta borba za obraćenje bila teška i mukotrpna, često, vrlo često je u toj borbi bilo lakših, ali i težih poraza. Svjesni svoje slabosti i svojih izdaja, svojih zatajivanja, mi smo uvijek tražili pomoć

u sakramentu sv. ispovijedi. Sve smo svoje ufanje polagali u Božju milost i u Božju pomoć, uvjereni da nam Bog neće uskratiti svoga milosrđa dok budemo svjesni da smo grešnici, potrebni kajanja i Božje pomoći, dok ne bismo jednoga dana oholo uzdigli glavu i uzviknuli: »Hvala Ti, Bože, što nismo toliki grešnici kao oni ostali«, dok ne bismo oholo pomislili da bi ljudi morali pred nama padati na koljena, jer griješimo iz slabosti, a ne iz zloće.

Danas kao da se gubi pravi kriterij prosuđivanja moralnosti djelovanja. Pio XII. je jednom zgodom rekao: »Ne bismo imali pravo kad bismo tvrdili da je svijet nekada bio bolji nego što je danas. Međutim, postoji velika razlika između jučer i danas. Jučer je postojao jasan kriterij po kojem su ljudi razlikovali dobro od zla. Danas se taj kriterij izgubio i zbog toga se vrlo često zlo naziva dobrim a dobro zlim.«

CHRISTLICHE AUFFASSUNG VON EHE UND FAMILIE

Zusammenfassung

In letzter Zeit wird in der kroatischen Kirche immer mehr über Ehe und Familie gesprochen und geschrieben. Im Jahre 1972 hat sich die schon zur Tradition gewordene pastoral-theologische Woche für Priester in Zagreb, zu der sich bis zu tausend Priester versammeln, gerade mit dieser Problematik beschäftigt. Bei dem Philosophisch-theologischen Institut der Gesellschaft Jesu in Zagreb ist eine Sektion zur Untersuchung der Familienprobleme gegründet worden, die neben dem ordentlichen Unterricht jedes Jahr noch eine dreitägige Familien-Sommerschule veranstaltet. Materialien, die man bei solchen Veranstaltungen bespricht, werden veröffentlicht.

Das hat auch den Verfasser des vorliegenden Artikels veranlasst, seine eigenen Ansichten über Ehe und Familie darzulegen. Er ist ein Laie und Familienvater, der alle Phasen des Ehe- und Familienlebens durchlebte und daher eine reiche Lebenserfahrung besitzt. Als Rechtsanwalt hat er auch Ehescheidungsprozesse geführt und dabei auch Einblick in die Rechtsproblematik der Ehe gewonnen. Mit der Darlegung seiner Ansichten über Ehe, Familie, Zeugung und Erziehung der Kinder möchte er als katholischer Laie seinen Beitrag zum Dialog über diese wichtige Problematik des christlichen Lebens leisten, denn er sieht darin das erste und wichtigste Gebiet des Laienapostolats.

Der Verfasser spricht zunächst von einer gewissen Krise der heutigen Familien und von den Ursachen dieser Krise. Er betont die Notwendigkeit der Anpassung an die gesellschaftliche Entwicklung, wobei man in der Familienstruktur die Elemente göttlichen von denen gesellschaftlichen oder menschlichen Ursprungs unterscheiden muss. Er beschäftigt sich auch mit der Gleichberechtigung von Mann und Frau und mit dem Problem der Beschäftigung der Frau ausserhalb der Familie; mit der Familie als einer Heilsgemeinschaft und ihrer Aufgeschlossenheit für die anderen, mit gegenseitigem Helfen und Schenken der Ehegatten im ehelichen Akt als dem Höhepunkt der Liebe; mit der unbeständigen Verliebtheit und der fest fundierten Liebe und schliesslich mit verschiedenen Irrwegen im Liebesleben.

In zwei folgenden Artikeln, welche in den nächsten Nummern erscheinen, spricht er von der ehelichen Liebe im Dienst des Lebens und vom Problem der Kindererziehung.